

СЕРГІЙ МАКСИМЕНКО: ГЕНЕТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ У ПРОБЛЕМНОМУ КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ, ВИХОВАННЯ І РОЗВИТКУ

Мирослав БОРИШЕВСЬКИЙ, Наталія ЧЕПЕЛЄВА,
Галина КУЦЕНКО, Світлана ТИЩЕНКО,
Лариса ШАТИРКО

Copyright © 2003

На рубежі віків особливо помітні постаті вчених, які сприяють розв'язанню фундаментальних завдань, що неодмінно постають перед наукою у визначальні періоди розвитку суспільства. Такою є постать відомого українського психолога, доктора психологічних наук, професора, дійсного члена АПН України Сергія Дмитровича Максименка.

С.Д. МАКСИМЕНКО

Його праці з проблем методології наукового дослідження, зокрема з питань обґрунтування технологій і методик керування психічним розвитком особистості у процесі навчання і виховання, становлять вагомий внесок у реформування школи згідно з Державною національною програмою “Освіта (Україна XXI століття)”.

Сергій Дмитрович Максименко народився 15 грудня 1941 року. Свою трудову діяльність почав у 1959 році. Після закінчення в 1965 році Київського педагогічного інституту імені Максима Горького (нині Національний педагогічний універ-

ситет імені Михайла Драгоманова) С.Д. Максименко працює заступником директора Дарницького дитячого будинку, де почав розквітати його організаторський і педагогічний талант. Водночас потяг до науки спонукав його вступити до аспірантури.

1974 рік, коли він захистив кандидатську дисертацію під керівництвом професора Д.Ф. Ніколенка, став

початком його сходження до звання Заслуженого діяча науки і техніки України, яке у 2001 році увінчало його науково-педагогічний шлях.

З 1975 року життя С.Д. Максименка неподільно пов'язане з Науково-дослідним інститутом психології (нині Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України), спочатку як заступника директора з наукової роботи, згодом – завідувача лабораторії психології навчання (ним він залишається і понині), а з 1997 року – директора Інституту.

Свої дослідження С.Д. Максименко проводив у плідній науковій співпраці з видатним російським психологом В.В. Да-

видовим, активно прилучаючись до розробки загальної теорії учбової діяльності, а також до психологічного проектування змісту навчальних предметів, форм організації учнівської праці. Здійснені С.Д. Максименком та під його керівництвом дослідження психологічних особливостей навчальної та учбової діяльності заклали підвалини нового розуміння психологічних основ навчання, створили передумови для впровадження розвивальних експериментальних програм та методів викладання, що реалізують вимоги принципів формування теоретичного мислення.

Багато уваги приділяє С.Д. Максименко методам наукового пізнання взагалі. Він цілком слушно вважається одним із найавторитетніших експертів з питань застосування факторного аналізу в психологічному дослідженні. Цьому питанню присвячені статі, у яких підкреслюється, що не можна оперувати числами, не даючи їх конкретне психологічне тлумачення; число як таке має сенс лише у контексті психологічного аналізу. Він завжди обстоював тезу про необхідність попереднього ретельного і всебічного вивчення та надзвичайної обережності у застосуванні експериментальних даних до реальної педагогічної практики. Як прихильник та один із розробників генетичного методу в психології, Сергій Дмитрович дотримується толерантної позиції щодо оцінки інших, різних за складністю і результативністю, методів дослідження, наголошуючи на потребі вваженого їх використання та обережного впровадження у суспільну практику.

Генетичний погляд є для С.Д. Максименка “принципотворчим” у розробці всіх проблем дитячої та педагогічної психології. Тому в побудові навчальних предметів треба враховувати, як і яким способом навчання має сприяти розгортанню природних сил учня. Розкриваючи закони дитячого розвитку, психологія допомагає визначити і сформулювати цілі навчання стосовно кожного вікового

періоду, забезпечує аргументований вибір і створення адекватних методів учнівської діяльності.

У визначенні цілей і завдань навчання й виховання С.Д. Максименко дотримується ідеї врахування власних сил дитини, її потреб та інтересів. Він наголошує, що не можна забувати про об’єктивні закономірності, яким підпорядкований психічний розвиток людини. Навчання та виховання спрямовують і збагачують розвиток, впливають на його темп і повноту, але не можуть переписати й “відмінити” закономірностей цього розвитку. Тому знання вікових особливостей, а точніше вікових можливостей, набуває виняткової ваги для психологічної науки і педагогічної практики.

Захищена С.Д. Максименком у 1990 році докторська дисертація “Експериментальний метод у радянській віковій та педагогічній психології” стала важливою віхою у розвитку вітчизняної психології. Ця фундаментальна праця була результатом багаторічних досліджень і прикладом високого рівня теоретичної рефлексії. Її наукове значення полягає у системному викладі ключових питань технології психологічного дослідження, докладному аналізі існуючих у психології пошукових методів та розкритті сутності *експериментально-генетичного методу*, зокрема його форм, способів практичної реалізації і тенденцій розвитку за умов перебування всіх ланок освіти.

Водночас у названій праці виявлені й окреслені евристичні експериментальні можливості експериментально-генетичного методу стосовно проблем розвитку особистості у процесі навчання і виховання, обґрунтована нагальна потреба цього методу в проектуванні психологічних новоутворень відповідно до завдань педагогічної практики.

Для того щоб зрозуміти роль експериментально-генетичного методу (відомого зараз під назвою експериментально-модельний) у розв’язанні проблем вікової і педагогічної психології та скласти

адекватне уявлення про те, що нового вніс його автор у *розкриття* поняття “психічний розвиток”, доречно виокремити методологічні корені теоретичних позицій тих дослідників, які своєю цариною вважали психологію навчання і психологію розвитку й орієнтувалися на праці Л.С. Виготського. Кожен з них, як відомо, обстоючи культурно-історичну ортодоксальність, намагався на свій кшталт і штиб відповісти на “основне питання” психології розвитку, поставлене ще самим Л.С.Виготським: що “йде” за чим – навчання за розвитком чи навпаки? Свого часу великий Метр, полемізуючи з В. Келлером та раннім Ж. Піаже, дав славнозвісну відповідь: “хороше навчання веде за собою розвиток”. Ця афористична і, безумовно, науково обґрунтована відповідь “потягла” за собою довгу низку запитань, на які нині вже важко дати однозначно категоричну відповідь. “Хороше”, тобто організоване у форматі зони найближчого розвитку, навчання – це, власне, яке? Як з дидактичного погляду і в площині так званого педагогічного прийому воно повинне будуватися і здійснюватись? Власне кажучи, постановка цих запитань була першою щодо психологічної проблематики “точкою біфуркації”, від якої розбудувалися теорії О.М. Леонтьєва, П.Я. Гальперіна, Л.В. Занкова, а також вельми знана теорія учбової діяльності Д.Б. Ельконіна – В.В.Давидова, що становить вагомий внесок у розвиток радянської психології.

Друге питання, з приводу якого свого часу велися досить бурхливі дискусії, стосується того, що саме слід вважати психічним розвитком і як, за якими параметрами та показниками, його оцінювати? При цьому всіма імпліцитно розумілося, що “успішність”, унаочнена в шкільних оцінках, не є ні необхідним, ані достатнім показником психічного розвитку. Оцінка відображає успішність пристосування учня до ситуації шкільного навчання. А що тоді становить пси-

хічний розвиток? Третє питання – похідне, про “психічний розвиток”, “розумовий розвиток”, “розвиток мислення”, “розвиток особистості”: як співвідносяться ці реальності, як їх вимірювати, яке місце кожного у системі особистості? Особливо актуальні відповіді на них саме в контексті проблем психології навчання.

Несуперечливу щодо основного постулату про “хороше навчання”, хоча й де-що окремішню, позицію займав Г.С. Костюк. Він обстоював думку, що атрибутом, тобто невід’ємною властивістю психічного розвитку, є саморух, саморозгортання, самоактивність і що жодне найкраще навчання, навіть якщо воно достеменно організується у межах зони найближчого розвитку, не може розвивати, коли не вмикається унікальний механізм, котрий не лише “запускає” розвиток, а й спричинює його. Адже розвиток – не простий результат навчання, йому притаманні своя логіка, самостійність і відносна незалежність від ініціаційного “агента”, власні рушійні сили. Саме тому він писав про спонтанність, “спонтанійність”, а фактично про самоспричинення розвитку. Тим самим Г.С. Костюк дуже близько підійшов до розв’язку проблеми того, як і чим взаємопов’язані розвиток, навчання і виховання за умови визнання того, що спонтанність розвитку – певним чином “*esta causa sui*”? Не варто й говорити, що це одна з найскладніших проблем сучасної психології.

Звичайно, сам Г.С. Костюк розумів, що багато проблем з тих чи інших причин залишаються не опрацьованими. Тому наразі є всі підстави вважати, що “Експериментальний метод...” С.Д. Максименка – це не лише продовження своєрідної “лінії Костюка” а й її творчий розвиток і вдалий методологічний синтез різних теоретико-психологічних концептів, що центруються навколо актуальних питань розвитку і навчання. В цій роботі проаналізовані явні та імпліцитні методологеми, що обґрунтували основні теоретич-

ні підходи в дослідженні найбільш складних психологічних явищ. Зокрема, пропонуване примушує замислитись над “логікою” історії психології і дає змогу краще осягнути можливості й перспективи психологічного дослідження як такого, а також осягнути переваги та обмеження кожного методу теоретичного та емпіричного пізнання, глибше зрозуміти правила їхнього поєднання задля вивчення психодуховних станів і процесів у цілісності і повноті. Водночас у цій науковій праці дані відповіді на стрижневі питання, що хвилювали Г.С. Костюка, у т. ч. стосовно природи експериментально-генетичного методу.

Основна відмінність експериментально-генетичного методу від будь-якого іншого методу наукового пізнання – його модельний, проектний характер. Більшість суто експериментальних методів, які можуть бути відносно простими, або суперскладними за процедурою їх проведення, є організованими способами спрямованого, дозованого і контрольованого втручання у сам об’єкт дослідження; тоді як результати цього втручання виявляють, з’ясовують та експлікують певні внутрішні, неспостережувані й тому неочевидні зв’язки й закономірності. Якраз у цьому аспекті генетико-модельний метод стоїть осторонь від усіх інших, тому що не обмежується простим втручанням в об’єкт вивчення та реєстрацією параметрів певних змін. Метою і сенсом цього методу є попереднє проектування і моделювання певного психологічного явища, за яким слідує втілення проекту в життя, а відтак повнозмістове його створення. Останнє досягається організацією таких обставин і дотриманням умов, за яких це явище не може не виникнути, або, принаймні, має максимальну вірогідність появи. І лише на заключному (компаративно-констатувальному) етапі дослідник може пересвідчитися у правильності, тобто життєвості вихідного проекту та порівняти прогнозовані результати з реально отриманими. А від-

шукання способу створення-виникнення спроектованого явища – це водночас наближення до пізнання його іманентних закономірностей і перспектив найкращого керівництва розвитком.

Відтак генетико-модельний метод змістово обіймає педагогічно-дидактичний і, власне, дослідницький зміст. Причому його “навчальна частина” невіддільна від дослідницької, де кожна сама собою позбавлена сенсу. Він може бути названий дослідженням-через-навчання. Тоді навчання, продукуючи певні психологічні якості та здібності, має бути ретельно обґрунтованим і належно проведеним, тобто стати навчанням-через-дослідження. Отож при проведенні генетико-модельного дослідження у школі вкрай важливого значення набуває невидима для школяра і педагога, але реальна попередня проектно-теоретична робота. У зв’язку з цим С.Д. Максименко обґрунтовує відомі принципи, як методологічну основу експериментально-генетичного дослідження: аналізу за одиницями, історизму (єдності генетичної та експериментальної ліній у пошукуванні), системності (цілісного розгляду психологічних утворень), проектування (моделювання). Дотримання вимог цих принципів при конструюванні конкретного дослідження дає змогу уникнути багатьох труднощів і помилок, виконати його на належному теоретичному та практичному рівнях, адекватно інтерпретувати отримані результати.

Аналізована монографічна праця С.Д. Максименка (“Експериментальний метод...”) наближує розв’язання найактуальніших проблем управління розвитком особистості у процесі навчання і виховання, що ґрунтується на розкритті механізмів генези її психічних властивостей. І це цілком здійсненне завдання, оскільки експериментально-модельний метод адекватний такому об’єкту вивчення, як розвиток психічних процесів і властивостей, зміна форм і видів активності людини, що характеризують переходи від нижчих до вищих ступенів її психічної діяльнос-

ті. Розкриваючи генетичний взаємозв'язок діяльності і психіки, відомий учений отримав результати, що "відкривають" процес руху в психіці привласненого засобу, де той перетворюється на ключову одиницю нової міжфункціональної системи свідомості, взаємодіє з іншими подібними системами, формуючи ту чи іншу якість особистості..." [11, с. 21]. Це і є "саморух" та "саморозвиток", зазначає автор, і додає, що "виявлений експериментально механізм нагадує "природний" механізм у тому розумінні, що він незмінний за будь-яких умов" [Там само].

Так виникає явище особистісного опосередкування учбової діяльності і феномен "подвійного опосередкування" психічного розвитку. В даному разі, за словами автора генетико-модельного методу, процес розвитку опосередковують і культурний контекст (зовнішній), й особистісний (внутрішній). Це повно підтверджують проведені на основі даного методу експериментальні дослідження [1; 2; 12; 13; 14 та ін.], що фіксують акт опосередкування (створення засобу). Іншими словами, вони показують, як здійснюється реальний природний процес психічного розвитку, зокрема особистості школяра у процесі навчання і виховання, а також свідчать про високу евристичну цінність обстоюваного методу для розв'язання сучасних освітніх проблем.

С.Д. Максименко не вдовольнився зробленим і досягнутим. За останнє десятиліття ним та під його редакцією опубліковані монографії і посібники, що демонструють широке коло наукових інтересів. Одна з останніх монографій "Генетична психологія" має промовистий підзаголовок "Методологічна рефлексія проблем розвитку в психології". Сподіваємося, що справжня оцінка цього твору ще попереду. Проте вже сьогодні можна з упевненістю сказати, що вихід у світ цієї книги – неабиякий успіх для всієї української психології, тому що в ній поданий наскрізний аналіз проблеми

психічного розвитку й одержав змістове уточнення предмет генетичної психології як науки про закономірності і можливості цього розвитку.

Вивірений методологічний аналіз С.Д. Максименком усіх вартих уваги теорій та підходів до тлумачення природи психічного розвитку дає змогу зробити висновок, що реальні можливості наукового пізнання у цьому напрямку потенційно ширші, ніж це вважається традиційно. До того ж вони до кінця ще не обмірковані самою психологічною наукою. "Генетична психологія..." – це компендіум ідей про закони і способи вивчення психіки, що допомагає оглянути відсторонено-рефлексивним поглядом методологію психологічного дослідження у різних її іпостасях та несподіваних аплікаціях.

Культурна вагомість діяльності вченого, особливо коли він стоїть біля керма солідного наукового підрозділу, залежить не лише від того, наскільки оригінальну теорію він пропонує. Значення його творчості визначається не меншою мірою і тим, наскільки вдало він зумів продовжити ідеї і наукові напрямки його попередників, відшукати і розвинути в них найцінніше, найпрогресивніше. Великий учений просто зобов'язаний організувати роботу керованого ним колективу так, щоб примножити здобутки залишеної йому у спадок наукової школи. Інститут психології знав різні часи, але, безсумнівно, С.Д. Максименко доклав значних зусиль, щоб українська психологія не зійшла із еволюційної лінії розвитку, яку започаткував свого часу Г.С. Костюк. Саме тому в центрі його наукових інтересів є проблеми вікової та педагогічної психології, психології навчання, психічного розвитку, методу ефективного психологічного дослідження, а у фокусі людської уваги – його учні та колеги, для яких він завжди знаходить час, радить і надає допомогу.

Здобутки С.Д. Максименка не обмежуються його власним творчим добором. Він усіляко сприяв і сприяє роз-

ширенню наукових горизонтів співробітників Інституту психології. Йому не властивий науковий авторитаризм. Навпаки, як директор Інституту він захоплює всі пошукування співробітників, підтримує будь-які дослідницькі ініціативи, тому й тематика наукових досліджень Інституту за останні роки широка й різноманітна. Головним орієнтиром тут є розробка фундаментальних теоретико-методологічних проблем психологічної науки, а також розв'язання багатьох прикладних проблем, актуальність яких нині постійно загострюється. Продовжуються дослідження у напрямку з'ясування природи навчання, виховання і психічного розвитку особистості, причому з урахуванням сучасних досягнень психологічної науки, вимог суспільної практики. У зв'язку з цим відбувається переорієнтація методологічних засад на ті експериментальні моделі, що забезпечують становлення гуманістично зорієнтованої освіти, обґрунтовують гуманістичну парадигму життя в організованому соціумі.

Важливий напрямок – дослідження місця і ролі психології у системі національної культури, що має завданням осмислення реальних здобутків вітчизняної науки в контексті світової психологічної думки ХХ століття, визначення тенденцій і перспектив розвитку української психології. Серед історико-психологічних розвідок особливе місце належить тим, що виявляють зв'язки психологічних знань з особливостями національної історії України, звичаями і традиціями українського народу, розвитком науки, літератури та мистецтва. Започатковане дослідження, спрямоване на вивчення основних чинників становлення вітчизняної психології у другому тисячолітті. Водночас здійснюється прогностичний аналіз розвитку української психології на початку ХХІ століття. Детальному вивченню також підлягають провідні чинники етнопсихогенези українців, закономірності та механізми трансформа-

ції зовнішніх етнопсихологічних умов у внутрішні, особистісні психоутворення.

В Інституті психології інтенсивного розвитку набули дослідження, спрямовані на визначення теоретико-методичних засад сімейного консультування та психотерапії, а також експериментальні пошуки оптимізації психологічних умов діяльності в предметно-природному середовищі у концептуальному форматі екологічної психології. Значна увага зосереджується на пізнанні психологічних механізмів гуманістично зорієнтованих освітніх процесів та основних стратегем їх удосконалення; обґрунтуванні методологічних і теоретичних засад прогнозування розвитку творчого потенціалу особистості; виявленні психологічних закономірностей формування її громадянської свідомості і самосвідомості; дослідженні психологічних закономірностей розуміння та інтерпретації особистого досвіду задля збагачення психологічних знань про особливості розвитку людини, формування її здатності до адекватного розуміння себе та інших людей; визначенні провідних базових компонентів психічного розвитку дітей за умов використання дошкільними закладами різних інноваційних технологій; з'ясуванні траєкторій розвитку обдарованої особистості та розробці системи взаємодії з нею на різних етапах життєвого циклу; висвітленні особистісної генези школярів з різною успішністю; створенні концепції інформаційно-довідкового забезпечення психологічної науки.

Лабораторією психології навчання, що нею упродовж багатьох років керує С.Д. Максименко, розпочаті дослідження теоретичного, експериментального та власне прикладного спрямування. Опрацьовується концепція безперервної освіти, і хоча вона ще не досягла рівня зрілої теорії, основні її засадничі положення такі. Теоретичний аналіз конкретних ("вузьких") проблем навчання має доповнюватися рефлексією процесів глобалізації, оскільки осмислення загально-

людських (планетарних) процесів не лише допомагає зрозуміти головний запит, або основну ідею, найважливіше гасло ідеології освіти і похідної від неї навчальні ідеології, а й дає змогу уникнути багатьох помилок, що були зроблені попередниками. Реалії сьогодення такі, що саме зараз увесь світ стає дуже мобільним у багатьох аспектах: у прямому, міграційному, розумінні, у сенсі вільного і швидкісного поширення інформації та особистих контактів і т. ін, одним із результатів чого є переміщення й перемішування культурних цінностей “всіх часів і народів”. Ще одним важливим фактом сучасного життя є досить швидка зміна професій: 1) зміна змісту професійної діяльності та виникнення нових професій і 2) зміна професії конкретною людиною упродовж життя.

Ці та інші обставини становлять, своєрідне “соціологічне тло” процесів освіти, і лише на перший погляд не мають безпосереднього відношення до психології навчання і конструювання змісту освітнього матеріалу. Якраз психологічна концепція навчання має спиратися на ці обставини як на те, що “дано” в задачі. Звідси загальний висновок: навчання має бути сконструйоване таким чином і спрямоване так, щоб забезпечити підростаючу особистість засобами для саморозвитку і самореалізації. Ось чому нині освіта є наскрізним чинником буття особистості. Формальної освіти, обмеженої рамками школи та ВНЗ, вже недостатньо для повноцінного розвитку не тільки окремої особистості, а й суспільства в цілому. Не випадково у розвинених країнах світу починає складатися система безперервної освіти, яка передбачає не тільки зміни в інституційних формах освітництва, а й в особистісному ставленні індивіда і соціуму до освітнього процесу. На сьогодні можна виділити принаймні два основних типи неінституційної освіти – домашня освіта та самоосвіта. Вони передбачають різні соціальні та психологічні механізми задіяння індивіда у цей процес.

В умовах домашньої освіти ініціатива належить батькам та переважно розгортається як особлива форма виховання і навчання дитини дошкільного віку. Але вже зараз така освіта все частіше охоплює і дітей шкільного віку. Причому ситуація передбачає здійснення особливого аналізу взаємодії дитини з освітнім процесом взагалі та його інституційними соціальними формами.

Самоосвіта – завжди один із найважливіших чинників саморозвитку людини, починаючи з підліткового та юнацького віку. Її істотним психологічним чинником є відсутність верхньої вікової межі в організації цього процесу. Тому самоосвіта – це ще й особистісна форма справді безперервної освіти, що пов’язана з невизначеністю критеріїв та засобів суспільного визнання результатів і наслідків, здобутих у цьому процесі.

Зазначені приклади наочно підтверджують широке коло наукових інтересів академіка С.Д. Максименка: фактично жодної наукової проблеми, вартої інтересу, не обходить він своєю увагою. Не випадково, що він є автором 5, співавтором та редактором 16 монографій, багатьох навчальних посібників, методичних розробок, численних статей – усього близько 300 друкованих праць. Важливо, що він причетний до створення саме українських навчальних посібників, зокрема є співавтором першого в Україні підручника “Педагогічна психологія”. Для всієї цієї продукції властиві чітка постановка проблеми, зрозумілість та визначеність у викладенні навчального матеріалу, системність наукових знань. Завдяки його зусиллям в Україні з’явилася достатня кількість науково-психологічних і психолого-педагогічних часописів та періодичних збірників, психологічна газета. Це, зокрема, часописи “Практична психологія та соціальна робота”, “Обдарована дитина”, Наукові записки Інституту психології, погалузеві збірки наукових праць Інституту. С.Д. Максименком та за його редакцією видана ціла низка монографій і навчальних по-

сібників: “Розвиток особистості школяра у процесі навчання” (1987), “Психологічна організація умов розвитку суб’єкта учіння” (1996), “Проблеми розвивального навчання” (1997), “Психологія в соціальній і педагогічній практиці” (1998), “Професійне становлення молодого вчителя” (1998), “Основи загальної психології” (1998), “Основи генетичної психології” (1998), “Общая психология” (1999), “Загальна психологія” (2000), “Генетична психологія” (2000). Деякі з них неодноразово перевидавалися, оскільки стали настільними книгами не лише студентів, а й науковців та практичних психологів.

С.Д. Максименко знаний і в далекому зарубіжжі, тому що брав участь у роботі Міжнародного психологічного конгресу в м. Лейпцігу, симпозіумах із вивчення психологічних механізмів пізнавальної діяльності, що проводилися у США, Чехії, Угорщині. Його здобутки високо поціновані тамтешньою психологічною громадськістю: запропоновані ним методи увійшли до Європейського банку дослідницьких процедур лонгітюдних досліджень при Інституті Макса Планка (Мюнхен); нарешті він є дійсним членом Міжнародної ради психологів, членом Координаційної ради з експериментальної психології. Крім того, відомий організатор психологічної науки всі роки, поряд з науковою, проводить інтенсивну педагогічну роботу: це розробка навчальних планів і програм, читання лекцій у педагогічному та медичному університетах. Як блискучий лектор, він запрошується для роботи у зарубіжні країни, постійно виступає з доповідями перед широкою громадськістю, у засобах масової інформації.

Неможливо перерахувати всі наукові, науково-просвітницькі, суспільні проекти, успішна реалізація яких була забезпечена організаційними зусиллями С.Д. Максименка. До найбільших можна цілком виправдано віднести відкриття факультету медичної психології в Національному медичному університеті. Ініці-

атором створення та безпосереднім організатором, а також одним із укладачів навчальних програм цього факультету є Сергій Дмитрович.

С.Д. Максименко багато зробив для гідної участі українських психологів у роботі Всесоюзних з’їздів психологів, є організатором багатьох наукових та науково-практичних конференцій на теренах України; одним з ініціаторів проведення Всеукраїнського з’їзду психологів, робота якого засвідчила, що ми поступаємося російським колегам хіба що в різноманітності досліджуваних проблем та матеріальній забезпеченості, але аж ніяк не в рівні розробки психологічної проблематики.

Академік С.Д. Максименко постійно турбується про підготовку власних, українських висококваліфікованих наукових та науково-педагогічних кадрів: він підготував і виплекав понад 100 кандидатів та 12 докторів психологічних наук, які успішно працюють в усіх університетах і педагогічних інститутах України. Він завжди надає допомогу в роботі спорідненим науковим закладам в Україні та за її межами, про що свідчить також велика кількість наукових кореспондентів та співвиконавців наукових тем. С.Д. Максименко бере щонайактивнішу участь в атестації наукових кадрів вищої кваліфікації: протягом 20 років є членом спеціалізованої Вченої ради Інституту психології, а також спеціалізованих рад Національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені Михайла Драгоманова, Національної академії Служби безпеки України, Національної академії Внутрішніх справ України та інших.

Напружена творча праця становить основний сенс життя С.Д. Максименка, котрий натхненно працює, маючи глибоку внутрішню потребу в науковій діяльності. Органічне поєднання ерудованості, енергійності, естетизму та доброго гумору характеризують цього непересічного науковця і громадського діяча.

За плідну і невтомну наукову, педагогічну та громадську діяльність С.Д. Максименко нагороджений орденом “Знак Пошани”, медаллю “За трудову доблесть”, Почесними грамотами Міністерства освіти. У 2000 році С.Д. Максименку було присвоєне звання Заслуженого діяча науки і техніки України.

1. *Василькевич Х.Н.* Формирование у младших школьников творческого музыкального мышления: Автореф. дис. ... канд. психол. наук. — К.: НИИ психологии МО Украины, 1982. — 19 с.

2. *Лысюк Л.Г.* Эмпирическая картина становлений продуктивного целеполагания у детей 2-4 лет // Вопросы психологии — 2000. — № 1. — С. 58–66.

3. *Максименко С.Д.* Генетико-моделирующий метод в исследовании обучения и умственного развития школьников // Рад. школа. — 1981. — № 12. — С. 23–29.

4. *Максименко С.Д.* Генетическая психология (методологическая рефлексия проблем развития в психологии). — М.: Рефлбук, К.: Ваклер, 2000. — 320 с.

5. *Максименко С.Д.* Генетическая психология: проблемы и перспективы // Журнал практикующего психолога. — 1998. — № 4. — С. 68–80.

6. *Максименко С.Д.* Методологические аспекты психологии навчання // Психологія. — К.: Рад. школа, 1988. — Вип. 31. — С. 3–10.

7. *Максименко С.Д.* Основы генетической психологии. — К., 1998. — 218 с.

8. *Максименко С.Д.* Проблема метода в возрастной и педагогической психологии // Вопросы психологии. — 1980. — № 4. — С. 31–39.

9. *Максименко С.Д.* Психология в социальной та педагогичній практиці. — К.: Наукова думка, 1999. — 216 с.

10. *Максименко С.Д.* Рефлексия проблем развития в психологии // Актуальные проблемы психологии: Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2001. — Вип. 21. — С. 1–24.

11. *Максименко С.Д.* Теорія і практика психолого-педагогичного дослідження. — К.: КДШ, 1990. — 240 с.

12. *Мар'яненко Л.В.* Развитие познавательной активности учнів молодшого шкільного віку // Актуальные проблемы психологии: Наук. записки Ін-ту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. — К., 2001. — Вип. 21. — С. 190–198.

13. *Пануча Н.В.* Особенности психологической помощи после психотравмы в ранней юности // Особистість і трансформаційні процеси у суспільстві: Матер. Харківських міжнар. психол. читань. — Харків, 1999. — С. 268–271.

14. *Швалб Ю.М.* Развитие целеполагания у школьников в процессе обучения // Психолого-педагогические аспекты учебного процесса в школе / Под ред. С.Д. Максименко. — К.: Рад. шк., 1983. — С. 66–77.

Надійшла до редакції 17.12.2003.